

az adatközlőnek a településen belüli lakóhelye nagyban befolyásolja. A névismeret körülbelül hatvanéves korig bővül, ezt követően stagnál, vagy az aktív évek elmúltával inkább szűkül. Az újabban beköltözők jellemzően kevesebb helynevet ismernek, illetve a mezőgazdasággal foglalkozó, a határt is járó helyiek névismerete lényegesen több helynevet tartalmaz.

3. Az ismertetett könyvben leírt kutatás a modern névszociológia eszközeit alkalmazó munka, amelynek megállapításai túlmutatnak a vizsgált települések helynév-szociológiai sajátosságain, s tanulsággal szolgálnak nemcsak a térség névhasználatával, hanem általában a helynévismeret szociológiai vonatkozásaival kapcsolatos kérdésekben is. Az itt bemutatott eredmények egy része kevésbé újdonság azok számára, akik régebb óta foglalkoznak helynévgyűjtéssel, illetve végeznek élőnyelvi terepmunkát, azonban a fenti megállapítások megerősítik azoknak a (név)szociológiai mintáknak a létezését, amelyeket általában a magyar névhasználatra jellemzőnek tartunk.

Hivatkozott irodalom

- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018. *Helynévszociológia*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2015. A névtan és a társtudományok. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 11–22.
- PÉNTÉK JÁNOS – BENŐ ATTILA 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén 4. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

WENDL DÁVID

könyvtáros; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet; Budapest

doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
tudományos segédmunkatárs; Debreceni Egyetem, Magyar Nemzeti Helynévtár Program; Debrecen

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>, e-mail: wendl.david@btk.elte.hu

Szilágyi-Varga Zsuzsa, A bihari Felső-Hegyköz helynevei

A Magyar Névarchívum Kiadványai 58. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 199 lap

1. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, illetve az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportja régóta és nagy számban publikál helynévtani tematikájú monográfiákat és adattárakat, az utóbbi időben az ország különböző intézményeinek kutatóit tömörítő Magyar Nemzeti Helynévtár Programhoz kapcsolódóan is. E munkálatokhoz

kapcsolható a Magyar Névarchívum Kiadványai sorozatban SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA munkájaként megjelent, a bihari Felső-Hegyköz helyneveit közlétező adattár is.

2. A szóban forgó adattári kötet mind tartalmában, mind módszertanát és színvonalát illetően méltó folytatója a korábbi hagyományoknak. A hagyományos módon két nagyobb egységből, egy rövid bevezetőből és az ennél jóval terjedelmesebb adattárból álló kiadvány szerkesztése, tipográfiája is jól illeszkedik a sorozat korábbi köteteihez. Az itt vizsgált romániai kistérség eddig kívül maradt a szisztematikusan elvégzett hasonló kutatások körén, így mindenképpen indokolt volt az itt lévő, nagyrészt magyar lakosságú falvakban a gyűjtést elvégezni, és az eredményeket adattár formájában publikálni.

Az adattár anyagát részben élőnyelvi gyűjtés, részben pedig történeti források alapján állította össze a szerző. Az élőnyelvi adatokat a két ütemben, összességében 2017–2021 között végzett, a helyiekkel készült interjúk alapján teszi közzé a kiadvány. Az adatközlők kiválasztása tudatos döntés eredménye: mindegyikük a régió tősgyökeres lakosa volt, akik jól ismerik a vidéket és azokat a helyneveket, amelyeket itt használnak.

A szerző az élőnyelvi gyűjtés során – a helyi etnikai viszonyok miatt – elsősorban a magyar névanyagra koncentrált, de a román kiejtéshez igazodó helyneveket is figyelembe vette. Ezek közül több is utólagos románosítási kísérletre utal, illetve viszonylag sok esetben fordul elő a névanyagban a párhuzamos névadás alkalmazása (általában egyszerű tükörfordítás révén). Az adatgyűjtés lehetőséget biztosított a szerző számára a nyelvjárási adatok rögzítésére is. Nagyon fontosnak találom, hogy a munka során helyi anekdotákat, néprajzi vonatkozású névmagyarozatokat is sikeresen dokumentált. Ezek érdekességük miatt önmagukban is megérdemlik a figyelmet, és – olykor kifejezetten szórakoztatóak lévén – színesítik az adattár anyagát. Dicséretes és támogatandó az az elhatározás is, hogy a szerző tervei szerint a jövőben folytatja majd Bihar megyében a gyűjtést.

A történeti helyneveket más módszerekkel, alapvetően az írott források segítségével lehet feltárni. Ehhez a szerző ez esetben is igen sokféle forrást használt fel. Megemlíthetjük ezek között a helynév-gyűjteményeket (korábbiak: FÉNYES ELEK geográfiai szótára, PESTY FRIGYES helységnévtára; későbbiek: VINCZE LAJOS és RÁCZ ANITA munkája, Erdélyi Helynévtörténeti Adattár, román felmérések), valamint a különféle helytörténeti feldolgozásokat (BOROVSKY SAMU sorozatának a területre vonatkozó kötete, BUNYITAY VINCE egyháztörténeti és JAKÓ ZSIGMOND településtörténeti monográfiája).

Ami a levéltári forrásokat illeti, a kötet szerzője felhasználta a Hegyközpályira vonatkozó 1701. évi összeírást és a hegyközszáldobágyi urbárium névanyagát (1770). Vizsgálati körébe tartoztak természetesen a nagyszámú helynevet tartalmazó 18–19. századi katonai felmérések és a kataszteri térkép megfelelő szelvényei, valamint a 20. századi nyomtatott térképek is. Az olvasóban azonban történészként bizonyos kétségek vagy még inkább kérdések is rendszeresen felvetődnek az ilyen helynévtárak forgatása során. Mindig az a tapasztalat ugyanis, hogy a hasonló munkák nyelvész szerzői alapvetően a kiadott levéltári forrásanyagot használják fel – ami persze bizonyos keretek között érthető és igazolható eljárás a részükről –, így azonban gyűjtési körük soha nem lehet teljes. Ez az állítás nemcsak az újkori névanyagra vonatkozik, hanem (hatványozottabban) a középkori, nyomtatásban még kiadatlan latin nyelvű oklevelekben olvasható helynevekre is. BUNYITAY, JAKÓ és a többiek ugyanis nem minden középkori oklevelet használtak fel műveik megírásakor. Magyarán: úgy lehetne igazán hatékony és teljes körű az ilyen kutatás és adattárépítés, ha ehhez a szerzők a kéziratos forrásanyagot is szisztematikusan át tudnák nézni, helyneveket

keresve. Különösen hasznos lenne ez az eljárás akkor, amikor újkori térképek helynévi adatait akarjuk értelmezni. Sok esetben ugyanis a középkori okleveles említések révén egyértelműen kiderülhet, hogy az újkori helynévanyag a középkorra vezethető-e vajon vissza, vagy sem.

3. A kötet első része a Felső-Hegyköz földrajzi, történeti-társadalmi, szociológiai és helynév-szociológiai helyzetéről szól. Ezt egy adattár követi, látványos és jól érthető bel- és külterületi térképekkel illusztrálva, amelyek egyértelműen hozzájárulnak a jobb megértéshez. Tegyük hozzá: az egyes helynevek precíz elhelyezése a térképen önmagában is komoly kihívást jelenthetett, ezért megsüvegelendő. Ebben a fejezetben mutatja be a szerző röviden a Hegyközt tájegységként, földrajzi értelemben. Az összegyűjtött helynévállomány igen sokat elárul egyébként a dombos-völgyes földrajzi viszonyokról. Az itt lévő hét települést (Hegyközpályi, Hegyközújlak, Hegyközcsatár, Hegyköztóttelek, Siter, Siter völgy és Hegyközszáldobágy) a hasonló természeti adottságok, a közös múlt és a települések közötti társadalmi kapcsolatok is összekötik.

A szerző a történelemről nagyon röviden beszél csupán; ez alapján a török korban a falvak egy része elnéptelenedett, majd később újratelepült. Ennek során román, szlovák, sváb családok is letelepedtek bennük. A korábbi gazdasági térszerkezet az újkorban komoly átalakuláson ment keresztül, a terület sokat veszített jelentőségéből. A térség etnikai szempontból tömbmagyar volt; itt a szerző táblázatokat is hoz, amelyekben a 2002 és 2011 közötti időszakra nézve veszi végig településenként az etnikai összetételt és a lakosság-számot. Kitér a felekezeti megoszlásra is, ami értelemszerűen a nemzetiségi viszonyokkal mutat párhuzamot, és folyamatosan változik a román beköltözés miatt. Ennek lényeges következménye, hogy a helynevek egy része egyre inkább elveszíti a korábbi funkcióját, kiesik a használatból, és eltűnik a helynévkincsből. A szerző ez alapján az általa elvégzett élőnyelvi helynévgyűjtést úgy definiálja – s mindenféle túlzás nélkül igazat lehet neki adni –, mint egyfajta „névmentő munkát”.

4. Ami a kötet helynévtári részét illeti, összeállítása szerkezetileg és módszertani értelemben egyaránt logikus, és megfelel az ilyen esetekben mások által is alkalmazott normáknak. A gyűjtött anyag jellegében, összetételében nem különösebben tér el azoktól, amelyek más régiókról készültek. Sok név egyértelműen az állattartásra vagy a mezőgazdaságra vezethető vissza (pl. *Bikakút*, *Csordahálás tető*, *Szántóföld*). Vannak a nevek közt bizonyosan a középkorból eredeztethetők (pl. Hegyközcsatáron a középkori falunévvel kapcsolatba hozható *Latabár*) és egészen modernek is (*Bigbrader-ház/Való villa*). Az adattár terjedelmessége miatt ezúttal csak néhány érdekesebb helynévre kívánom felhívni a figyelmet.

Kifejezetten érdekes például, hogy a helyiek hogyan próbálják megmagyarázni a nevek jelentését. Érdemes megnézni például az *Ezeréves fa* és a *Törökhalál* helynevek magyarázatát. Ilyen továbbá Siteren a *Bába sikátor*: logikusan azért hívták úgy, mert ott lakott a bába. Érdekes leírás van egyébként magára Siter falu nevére is (BUNYITAYTÓL): e szerint a Szent László sírjához vagy Szent István ereklyéjéhez Várad felé haladó zarándokok mentek át itt, s emiatt az utat *szent út*-nak nevezték el (*S. iter* = *szent út*). És ha már Siternél tartunk, a *Fingó-hegy* és a *Potyapina* helynév etimológiájáról talán kicsit részletesebben is szívesen olvastam volna.

Helyesnek tartom a szerző értelmezését a *Lác* helynév esetében: itt valóban az írtásra vonatkozó szláv *laaz* kifejezés állhat a háttérben, s ez alapján a név bizonyosan középkori

keletkezésű volt. Ami a *Telek-hegy*-et és a *Telek-aljá*-t illeti: a szerző talán nem tud róla, de ezek a helynevek olyan, jól ismert és a régészetben nagy becsben tartott, kéziratos térképeken előkerülő dűlőnevek, amelyek szinte minden esetben egykori, középkori faluhelyet jelölnek. A szőlőt és földet is jelentő *Tardi* helynevünk jelentése kapcsán (amelyre nézve a szerzőnek nincs ötlete) érdemes lenne azon elgondolkodni, hogy esetleg a 19–20. században Újfaluban birtokos Tardy család állhat mögöttük.

5. SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA révén egy újabb kistrégióval bővült a magyar névkutatók által kiadott, így pedig vizsgálható helynévanyag, s remélhetőleg a jövőben is hasonlóképpen folytatódik a hasonló közlemények hosszú hagyományra visszatekintő sora.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

főiskolai docens; Nyíregyházi Egyetem, Történettudományi és Filozófia Intézet; Nyíregyháza

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8175-405X>, e-mail: gulyas.laszlo@nye.hu

Kiss Magdaléna, *A Körösmente folyóvízneveinek névrendszertani vizsgálata*

Líceum Kiadó, Eger, 2024. 379 lap

1. A magyar víznév kutatás az elmúlt évtizedekben jelentős elméleti és módszertani megújuláson ment keresztül. Egyre inkább előtérbe került az a szemlélet, amely a vízneveket nem elszigetelten, hanem a helynévi rendszerbe ágyazottan vizsgálja, figyelembe véve azok társadalmi, történeti és földrajzi összefüggéseit is. Ebben a megközelítésbe illeszkedik KISS MAGDALÉNA monográfiája, amely a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névanyagot dolgozza fel HOFFMANN ISTVÁN többszemponú helynévelemzési modellje alapján.

2. A monográfia hat nagyobb egységből áll. Az első fejezet (11–30) a magyar víznév kutatás történetét tekinti át, bemutatva azokat az elméleti és módszertani kereteket, amelyek a kutatás különböző időszakait meghatározták. A szerző részletesen tárgyalja a vizsgálati szemléletmódok alakulását, a víznevek rendszerszerű értelmezésének tudománytörténeti előzményeit, valamint a helynévkutatás interdiszciplináris megközelítéseinek megjelenését. A fejezet kitér a nemzetközi víznév kutatás eredményeire, a névanyag gyűjtésének és rendszerezésének módszertani kérdéseire, továbbá a névrendszertani elemzés elméleti alapjaira, külön hangsúlyt fektetve a névhasználat történeti, társadalmi és földrajzi összefüggéseinek vizsgálatára.

A második fejezet (31–42) az adatgyűjtés forrásait és a névközlés módszertani kérdéseit járja körül. KISS MAGDALÉNA adatgyűjtési és -feldolgozási eljárása egységes szemléletű és forráskritikailag megalapozott: a történeti térképek, a levéltári dokumentumok, a korábbi és előnyelvi helynévgyűjtések együttes bevonása hiteles névadatbázist eredményez. A különböző névalakok vizsgálatakor a szerző figyelembe veszi azok előfordulásait is, tekintettel az időbeli rétegzettségre.